

Michał SKALIK*

<https://orcid.org/0000-0002-4823-0724>

Zespołowe gry sportowe kobiet w działalności Akademickiego Związku Sportowego w Polsce w latach 1945–1989

Jak cytować [how to cite]: Skalik M., *Zespołowe gry sportowe kobiet w działalności Akademickiego Związku Sportowego w Polsce w latach 1945–1989*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, t. 3, nr 2, s. 25–39.

Women’s team sports in the activities of the University Sports Association in Poland in 1945–1989

Abstract

The emergence of women’s team sports in University Sports Association (Akademicki Związek Sportowy – AZS) in Poland took place in the second decade of the 20th century. In the 1930s female student teams competed in Polish championships in Czech handball, basketball and volleyball. After the Second World War, team games continued to be popularized in the academic community. Women participated in university, inter-university and international competitions in basketball, handball and volleyball. A competition had the greatest popularity in of the Academic Polish Championship and the Polish Championship of Higher Education Institutions. In addition, sports teams representing AZS participated in professional sports in basketball, football, field hockey, handball and volleyball. In the professional sport most successes had teams AZS Warsaw, AZS Wrocław, AZS Katowice and AZS Poznań. The development of team sports games in the academic community was related to, among others with the decisions of institutions managing physical culture in Poland in 1945–1989. These guidelines had an impact on organizational changes in the structures of AZS and on shaping the academic model of sports competition.

Keywords: AZS, sports games, basketball, handball, volleyball.

* dr, Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie, Wydział Nauk o Zdrowiu; e-mail: michal.skalik@ujd.edu.pl

Streszczenie

Geneza zespołowych gier sportowych kobiet w strukturach Akademickiego Związku Sportowego (AZS) w Polsce przypada na drugą połowę lat 20. XX w. W latach 30. XX w. żeńskie drużyny studenckie brały udział w rozgrywkach o mistrzostwo Polski w dyscyplinach hasey, koszykówki oraz piłki siatkowej. Po II wojnie światowej nastąpiło upowszechnienie gier zespołowych w środowisku akademickim. Kobiety uczestniczyły w rozgrywkach koszykówki, piłki ręcznej i piłki siatkowej, w rywalizacji uczelnianej, międzyuczelnianej oraz międzynarodowej. Największą popularność osiągnęło współzawodnictwo w ramach Akademickich Mistrzostw Polski oraz Mistrzostw Polski Szkół Wyższych. Ponadto zespoły reprezentujące AZS brały udział we współzawodnictwie kwalifikowanym – na poziomie okręgowym, a także na szczeblach lig państwowych. W zakresie sportu wyczynowego w latach 1945–1989, największe sukcesy wiązały się z działalnością drużyn: AZS Warszawa, AZS Wrocław, AZS Katowice i AZS Poznań. Rozwój zespołowych gier sportowych w środowisku akademickim związany był m.in. z decyzjami instytucji zarządzających kulturą fizyczną w Polsce w latach 1945–1989. Wytyczne władz państwowych miały wpływ na zmiany organizacyjne w strukturach AZS oraz na kształtowanie modelu akademickiego współzawodnictwa sportowego.

Słowa kluczowe: AZS, gry sportowe, koszykówka, piłka ręczna, piłka siatkowa.

Działalność Akademickiego Związku Sportowego (AZS) była przedmiotem badań naukowych wielu historyków kultury fizycznej. Wśród naukowców, którzy zaangażowali się w eksplorację tego zagadnienia, w odniesieniu do lat 1945–1989, wymienić należy Halinę Hanusz, Bartłomieja Korpaka, Czesława Michalskiego, Marię Rotkiewicz, Seweryna Warsickiego oraz Ryszarda Wryka. W rezultacie ich pracy powstały cenne, z punktu widzenia naukowego, publikacje, zarówno o charakterze ogólnopolskim, jak i regionalnym¹. Wymienione pozycje literaturowe, nie ograniczają możliwości dalszych badań naukowych nad tematem akademickiego ruchu sportowego, chociażby w obszarze analizy działań AZS w odniesieniu do poszczególnych dyscyplin sportowych. W taki nurt wpisuje się niniejsza praca, która stanowi próbę podsumowania rozwoju zespołowych gier sportowych kobiet w środowisku akademickim w Polsce w latach 1945–1989, poprzez odpowiedzi na postawione pytania badawcze:

- jakie najważniejsze zmiany organizacyjne nastąpiły w strukturach AZS?
- jaki wpływ na działalność AZS miały decyzje władz państwowych?
- jaki był model współzawodnictwa sportowego w zakresie rywalizacji uczelnianej i międzyuczelnianej w grach sportowych kobiet?
- jak kształtowała się liczba kobiet uprawiających gry sportowe w AZS?
- jaki był udział zespołów akademickich w rywalizacji krajowej i międzynarodowej w zakresie sportu wyczynowego?

¹ M.in.: H. Hanusz, *Akademicki Związek Sportowy w Polsce Ludowej*, Poznań 2014; H. Hanusz, B. Korpak, *Polacy na Letnich Uniwersjadach 1959–2009*, Warszawa 2010; C. Michalski, *Akademicki Związek Sportowy w Krakowie – cz. II*, Kraków 2012; M. Rotkiewicz, *AZS-AWF Warszawa 1949–2009*, Warszawa 2014; S. Warsicki, *Działalność AZS w Poznaniu 1919–1969*, Poznań 1969; R. Wryk, *90 lat Akademickiego Związku Sportowego w Poznaniu*, Poznań 2009; tegoż, *Narodziny i rozwój Akademickiego Związku Sportowego do roku 1949*, Poznań 2014.

— jakie wyniki osiągnęły akademickie reprezentacje Polski podczas rywalizacji międzynarodowej?

Początki zespołowych gier sportowych w obszarze akademickim przypadają na drugą połowę lat 20. XX w. W latach 1929–1939 zespoły akademickie z Lublina, Lwowa, Poznania, Warszawy oraz Wilna uczestniczyły w mistrzostwach Polski w koszykówce i w piłce siatkowej. Największe osiągnięcia sportowe okresu międzywojennego wiążą się z działalnością AZS Warszawa. Drużyna ta wywalczyła trzynaście tytułów mistrza Polski². Ponadto akademicka reprezentacja Polski, złożona w dużej mierze z zawodniczek AZS Warszawa, triumfowała dwukrotnie w Akademickich Mistrzostwach Świata (AMS) w dyscyplinie koszykówki (Budapeszt – 1935 r., Paryż – 1937 r.). Okupacja hitlerowska, która rozpoczęła się w 1939 r., zniweczyła ponad 10-letni wkład działaczy, trenerów oraz zawodniczek i zahamowała rozwój gier sportowych w Polsce.

Krótko po wojnie przystąpiono do odbudowy struktur Akademickiego Związku Sportowego (AZS). W marcu 1945 r. rozpoczęły działalność AZS w Częstochowie oraz w Łodzi, przy których od początku istnienia uprawiano gry sportowe³. W kwietniu 1945 r. przystąpiono do reaktywacji AZS w Poznaniu⁴. W miarę wyzwania polskich ziem wznawiały bądź rozpoczynały swoją działalność kolejne AZS – w Cieszynie, w Gdańsku, w Katowicach, w Krakowie, w Lublinie i w Warszawie. W dniu 15 lipca 1945 r. w Krakowie odbył się I Zjazd Centrali AZS, na którym wybrano władze centralne oraz utworzono projekty organizacyjne, określające działalność związku⁵.

W połowie lat 40. XX w. reaktywowały się bądź tworzyły akademickie sekcje gier sportowych kobiet. Jesienią 1945 r. wznowił działalność AZS Warszawa. Zawodniczki zrzeszone w tej organizacji wzięły udział w pierwszych powojennych mistrzostwach Polski (1946 r.) w dyscyplinach: koszykówki, piłki ręcznej oraz piłki siatkowej⁶. W dwóch kolejnych dekadach koszykarki i siatkarki AZS Warszawa zaliczane były do najlepszych w kraju, o czym świadczy dorobek dwudziestu trzech złotych medali mistrzostw Polski wywalczonych przez warszawskie akademickie w latach 1946–1966⁷. Poza zespołami z Warszawy, krótko po wojnie wznowiły bądź rozpoczęły działalność znaczące w późniejszych latach sekcje gier sportowych kobiet przy AZS Katowice, AZS Kraków, AZS Poznań i AZS Wrocław⁸.

² AZS Warszawa wywalczył do 1939 r. dziewięć złotych medali mistrzostw Polski w piłce siatkowej, trzy w koszykówce i jeden w hazynie.

³ W. Pięta, *AZS Częstochowa w obiektywie w latach 1945–2015*, Częstochowa 2016; *Jubileusz 75 lat łódzkiej koszykówki 1925–2000*, Łódź 2000, s. 36; W. Szkiela, B. Tuszyński, Z. Weiss (red.), *Pół wieku AZS 1908–1958*, Warszawa 1962, s. 118.

⁴ S. Warsicki, *Działalność AZS w Poznaniu...*, s. 64.

⁵ K. Walter, *Reaktywowanie centrali AZS*, [w:] R. Wryk, *Sport akademicki w relacjach i wspomnieniach*, Poznań 2009, s. 369,

⁶ „Przegląd Sportowy” 1946, nr 23, s. 5.

⁷ W tym trzynaście złotych medali w piłce siatkowej.

⁸ C. Michalski, *Akademicki Związek Sportowy w Krakowie...*, s. 258–260; A.H. Świącicki, *90 lat wielkopolskiej koszykówki. Zapiski i wspomnienia*, Poznań 201, s. 116; M. Ordyłowski, Z. Schwarzer, L. Szymański, *50 lat wrocławskiego sportu*, Wrocław 2007, s. 96.

Pomimo odbudowy akademickiego ruchu sportowego, przejawiającej się reaktywacją i powstawaniem nowych sekcji, działania AZS spotkały się z krytyką ze strony utworzonego w 1948 r. Związku Akademickiego Młodzieży Polskiej (ZAMP). Powiązani z władzami państwowymi działacze tej instytucji zarzucali AZS m.in. brak dostosowania się do nowych realiów politycznych oraz hołdowanie przedwojennym założeniom statutowym. Opinie te były formułowane w okresie nasilania się tzw. procesu „stalinizacji” w Polsce, który w obszarze sportowym charakteryzował się dążeniem do radzieckiego modelu kultury fizycznej. W takich okolicznościach nie było miejsca na działalność AZS w wypracowanej w latach Drugiej Rzeczypospolitej formule. W dniu 2 kwietnia 1949 r., podczas krajowego zjazdu AZS, podjęto decyzję o utworzeniu Akademickiego Zrzeszenia Sportowego, podporządkowanego Związkowi Młodzieży Polskiej (ZMP), realizującemu wytyczne władz państwowych⁹.

Niezależnie od ogólnie przyjętej, negatywnej oceny działalności Zrzeszenia w latach 1949–1957, którą potwierdziły wnioski Krajowego Zjazdu AZS z dnia 11 lutego 1957 r.¹⁰, można wyodrębnić pozytywne aspekty funkcjonowania AZS w tym okresie. Warte podkreślenia są sukcesy polskich siatkarek, które wywalczyły złote medale podczas XIII AMS w Paryżu (1957 r.) oraz zdobyły brązowe medale w dwóch wcześniejszych edycjach tych mistrzostw (Brno – 1951 r., Budapeszt – 1954 r.)¹¹. Należy zauważyć również rozwój sportu akademickiego w pierwszej połowie lat 50. XX w., który przejawiał się zwiększeniem aktywności w obszarze rywalizacji uczelnianej (m.in. spartakiady), a także międzyuczelnianej – poprzez wprowadzenie corocznych Akademickich Mistrzostw Polski (AMP). Pierwsza edycja AMP odbyła się w 1951 r. we Wrocławiu. Program zawodów obejmował m.in. koszykówkę i piłkę siatkową kobiet. W obu konkurencjach zwyciężyły studentki z Warszawy, a w finałach wystąpiły ponadto drużyny Gdańska, Krakowa, Torunia, Olsztyna, Poznania, Szczecina i Wrocławia¹². W II AMP rozgrywanych w 1952 r. w Warszawie, w konkurencji koszykówki kobiet zwyciężyła drużyna PWSP w Warszawie, która pokonała w finale Uniwersytet Wrocławski 40 : 36. Dalsze miejsca zajęły: Akademia Medyczna (AM) Poznań, Częstochowa, Szczecin, Politechnika Gdańska i Wyższa Szkoła Wycho-

⁹ R. Wryk, *90 lat Akademickiego Związku Sportowego...*, s. 36.

¹⁰ Prezes Zrzeszenia – Zenon Forycki, w swoim referacie stwierdził m.in.: „[...] przekształcenie od 1949 r. struktury organizacyjnej sportu polskiego na wzory radzieckie [...] wyrządziło dużo zła ruchowi sportowemu, jak i skarbowi państwa...”; R. Wryk, *90 lat Akademickiego Związku Sportowego...*, s. 43.

¹¹ „Przegląd Sportowy” 1951, nr 64b, s. 4; „Przegląd Sportowy” 1954, nr 66, s. 2; *Sprawozdanie z działalności AZS w latach 1957–1959*, Warszawa 1960, s. 43; „Przegląd Sportowy” 1957, nr 138, s. 3. Polska wystąpiła w składzie: Halina Lenkiewicz, Krystyna Czajkowska, Janina Kabulska, Aleksandra Czaja, Krystyna Zakolska, Alicja Szewczyk, Krystyna Wleciał, Alicja Malanowska, Wanda Poleszczuk, Jadwiga Abisiak, Maria Lewicka, Krystyna Wyrozumka. Trenerem reprezentacji był Jerzy Szewczyk.

¹² „Przegląd Sportowy” 1951, nr 53, s. 2.

wania Fizycznego (WSWF) Kraków. W turnieju piłki siatkowej triumfował zespół AWF Warszawa, przed Uniwersytetem Marii Curie-Skłodowskiej (UMCS) Lublin, Wyższą Szkołą Rolniczą (WSR) Poznań i WSR Olsztyn¹³. Podczas III AMP (Kraków – 1953 r.) rywalizowali reprezentanci poszczególnych miast. W koszykówce i w piłce siatkowej triumfowały studentki z Warszawy, a na dalszych miejscach plasowały się: Wrocław i Poznań (koszykówka) oraz Kraków, Poznań, Gdańsk, Częstochowa, Rokitnica i Łódź (piłka siatkowa)¹⁴. Kolejne AMP odbyły się w Poznaniu (1954 r.), w Gdańsku (1955 r.), w Szczecinie (1956 r.) oraz w Toruniu i w Warszawie (1957 r.). Podczas tych mistrzostw w turniejach koszykówki i piłki siatkowej bezkonkurencyjne były zawodniczki Warszawy. Ponadto w finałach wystąpiły reprezentacje: Białegostoku, Gdańska, Krakowa, Łodzi, Poznania, Rokitnicy, Torunia i Wrocławia¹⁵.

W 1958 r., w ramach jubileuszu 50-lecia AZS w Krakowie, przeprowadzono VIII Międzynarodowe Akademickie Mistrzostwa Polski (MAMP), w których uczestniczyli zawodnicy jedenastu państw – Belgii, Czechosłowacji, Francji, Izraela, Jugosławii, Norwegii, Polski, Rumunii, Węgier, Szwecji i ZSRR. W grach sportowych kobiet rywalizowano w koszykówce i w piłce siatkowej. W obu przypadkach triumfowały zawodniczki AZS Warszawa. W finale koszykówki warszawianki pokonały reprezentację akademicką ZSRR. Kolejne miejsca zajęły drużyny AZS Wrocław, AZS Poznań i AZS Kraków. W turnieju piłki siatkowej, który rozgrywany był w krajowej obsadzie, AZS Warszawa wyprzedził AZS Gdańsk, AZS Poznań, AZS Lublin i AZS Kraków. Kolejne dwie edycje AMP (1959 r. – Łódź i 1960 r. – Wrocław) były ostatnimi rozgrywanymi w ówczesnej formule¹⁶.

W 1958 r. przeprowadzono po raz pierwszy mistrzostwa Kół Uczelnianych AZS (dla reprezentacji poszczególnych uczelni), które wzbudziły duże zainteresowanie w dyscyplinach gier sportowych kobiet. W rozgrywkach koszykówki kobiet, w eliminacjach mistrzostw, a następnie w rozgrywkach strefowych, wzięły udział 42 zespoły. Finał imprezy rozegrano w Warszawie, a tytuł mistrzowski wywalczyły koszykarki Uniwersytetu Łódź. Jeszcze więcej zespołów rywalizowało w rozgrywkach piłki siatkowej (53), w których w finale (rozgrywanym w Poznaniu) triumfowały zawodniczki Politechniki Kraków. Wartym podkreślenia jest fakt, iż w roku następnym (1959) w zawodach tej samej rangi liczba drużyn piłki siatkowej kobiet powiększyła się do 103 (1058 zawodniczek). W tak szerokiej stawce triumfowały siatkarki UMCS Lublin. Powiększyła się

¹³ „Przegląd Sportowy” 1952, nr 59, s. 2.

¹⁴ „Przegląd Sportowy” 1953, nr 58, s. 3.

¹⁵ *Sprawozdanie z działalności AZS w latach 1957–1959*, Warszawa 1960, s. 32; „Przegląd Sportowy” 1954, nr 55, s. 2; „Przegląd Sportowy” 1955, nr 65, s. 3; „Przegląd Sportowy” 1956, nr 78, s. 3; „Przegląd Sportowy” 1957, nr 99, s. 3; „Przegląd Sportowy” 1957, nr 151, s. 3.

¹⁶ „Przegląd Sportowy” 1958, nr 111, s. 4; *Sprawozdanie z działalności AZS w latach 1960–1961*, Warszawa 1962, s. 33.

także, choć nie tak znacząco, liczba zespołów koszykówki kobiet (52), wśród których triumfowały studentki Politechniki Poznań. Mistrzostwa kół odniosły sukces w wymiarze organizacyjnym i stanowiły ważne ogniwo w zakresie upowszechniania sportu studenckiego¹⁷.

W pierwszej połowie lat 60. XX w. nastąpiły również zmiany statutowe AZS. W 1960 r. Koła Uczelniane przekształcone zostały w Kluby Uczelniane (KU). W 1961 r. liczba KU w Polsce wynosiła 51 (363 sekcje)¹⁸. Kobiety zrzeszone w AZS uprawiały dyscypliny: piłki siatkowej – 1016 (w tym 263 w sekcjach wychowowych KM), koszykówki – 898 (337), piłki ręcznej – 120 (20). Wśród 10 541 członków KU i KM w Polsce kobiet było 3105, z czego około 66% uprawiało gry sportowe¹⁹. W latach 1958–1961 sekcje gier sportowych kobiet na szczeblu I ligi posiadały kluby: AZS-AWF Warszawa (koszykówka, piłka ręczna, piłka siatkowa), AZS Wrocław (koszykówka, piłka ręczna), AZS Poznań (koszykówka), AZS Gdańsk (piłka siatkowa) oraz AZS Katowice (piłka ręczna). W tym samym okresie na poziomie II ligi występowały zespoły: AZS Gdańsk, AZS Gliwice, AZS Łódź, AZS Kraków, AZS Szczecin, AZS Toruń (koszykówka) oraz AZS Białystok, AZS Kraków, AZS Lublin, AZS Łódź (piłka siatkowa)²⁰.

Popularność rywalizacji międzyuczelnianej spowodowała wprowadzenie do harmonogramu rozgrywek AZS Mistrzostw Polski Szkół Wyższych (MPSzW)²¹, w których rywalizowano w latach nieparzystych (począwszy od 1961 r.) w obrębie poszczególnych typów uczelni. W latach parzystych odbywały się AMP dla reprezentacji studenckich poszczególnych miast uniwersyteckich. Taki system miał zapewnić aktywizację środowiska studenckiego i wpłynąć na zaangażowanie władz uczelnianych w sprawy sportowe²².

W 1961 r. rozegrano I MPSzW. Rywalizacja przebiegała w obrębie uczelni czterech typów: akademii medycznych, uniwersytetów, politechnik oraz wyższych szkół pedagogicznych. W grach sportowych kobiet rywalizowano w Gdańsku, w Krakowie i w Poznaniu. Tytuły mistrzowskie wywalczyły zespoły koszykówki: AM Poznań, UMCS Lublin, Wyższa Szkoła Pedagogiczna (WSP) Gdańsk oraz piłki siatkowej: Politechnika Łódzka, AM Białystok, Uniwersytet Toruń i WSP Gdańsk²³. Do rywalizacji w II MPSzW w 1963 r. włączono kolejne typy uczelni: wyższe szkoły ekonomiczne, wyższe szkoły rolnicze oraz wyższe szkoły wychowania fizycznego. Po raz pierwszy w programie mistrzostw znalazła się dyscyplina piłki ręcznej kobiet, w której rywalizowały dwie uczelnie

¹⁷ *Sprawozdanie z działalności AZS w latach 1957–1959*, Warszawa 1960, s. 36–39.

¹⁸ Tamże, s. 16–22.

¹⁹ Tamże, s. 65–69.

²⁰ Tamże, s. 34–35.

²¹ MPSzW prowadzono w różnych latach także pod nazwami: Mistrzostwa Szkół Wyższych, Mistrzostwa Polski AZS Szkół Wyższych oraz Mistrzostwa Typów Uczelni.

²² *Sprawozdanie z działalności AZS w latach 1960–1961*, Warszawa 1962, s. 33.

²³ „Akademicki Przegląd Sportowy” 1961, nr 5, s. 50.

(AWF Warszawa pokonała WSWF Wrocław). We współzawodnictwie w grach sportowych wzięło udział 89 drużyn (47 w piłce siatkowej, 40 w koszykówce), co oznaczało niemal dwukrotny przyrost, w porównaniu z pierwszą edycją (45 zespołów, w tym 30 w piłce siatkowej i 15 w koszykówce)²⁴. III MPSzW rozegrano w 1965 r. W związku z zakazem ze strony Głównego Komitetu Kultury Fizycznej i Turystyki, w mistrzostwach nie uczestniczyły uczelnie AWF i WSWF. W grach sportowych kobiet tytuły wywalczyły zespoły koszykówek: AM Poznań, Politechnika Wrocławska, Wyższa Szkoła Ekonomiczna (WSE) Wrocław, WSP Gdańsk, WSR Olsztyn, Uniwersytet Poznań oraz piłki siatkowej: AM Warszawa, Politechnika Łódzka, WSE Poznań, WSP Opole, WSR Kraków, Uniwersytet Toruń. W 1965 r. rozegrano po raz pierwszy Mistrzostwa Mistrzów Typów Uczelni (MMTU), które odbyły się we Wrocławiu. W I MMTU tytuł najlepszej uczelni w Polsce w dyscyplinie koszykówki kobiet wywalczyły zawodniczki Uniwersytetu Wrocław, które pokonały w finale WSR Olsztyn. W piłce siatkowej zwyciężyły zawodniczki WSWF Wrocław przed Politechniką Łódzką²⁵. W IV MPSzW (1967 r.) rywalizacją objęto osiem typów uczelni, dołączając współzawodnictwo wyższych szkół inżynierskich. Do programu rozgrywek powróciła piłka ręczna kobiet, w której rywalizowano wśród uniwersytetów²⁶. V MPSzW, rozgrywane w 1969 r., pokazały szeroki rozmiar sportu akademickiego. W mistrzostwach uczestniczyły 73 uczelnie. Do współzawodnictwa dołączyły wyższe szkoły artystyczne, które dotychczas rywalizowały wyłącznie w spartakiadach. Do wyłonienia zwycięzców wszystkich typów uczelni potrzebne było rozegranie 47 imprez sportowych. Jeszcze więcej uczelni (86) wzięło udział w VI edycji MPSzW w 1971 r. Do współzawodnictwa powróciły uczelnie WSWF, co dało również rekordową liczbę typów uczelni (9) występujących w mistrzostwach²⁷.

Zaangażowanie coraz większej liczby uczelni w MPSzW w latach 60. XX w. potwierdziło słuszność reformy rozgrywek akademickich wprowadzonej w 1961 r. Popularyzacja sportu akademickiego w wymiarze masowym spowodowała równocześnie spadek rangi AMP, których celem była promocja sportu wyczynowego. Nie sprawdził się tzw. system uczelniany, który przewidywał udział w AMP najlepszych uczelni z danych okręgów uniwersyteckich. Dla podniesienia poziomu właściwe było rozgrywanie AMP jako mistrzostw reprezentacji studenckich poszczególnych miast. Ostatecznie w 1970 r. ZG AZS zrezygnował z organizacji AMP, a częściową rekompensatą następstw tej decyzji miało być wprowadzenie od 1971 r. rozgrywek o Puchar ZG AZS, również w grach sportowych kobiet (koszykówka i piłka siatkowa)²⁸.

²⁴ *Sprawozdanie z działalności AZS w latach 1962–1963*, Warszawa 1964, s. 41–42.

²⁵ *Sprawozdanie z działalności AZS w latach 1964–1965*, Warszawa 1966, s. 42–46.

²⁶ „Akademicki Przegląd Sportowy” 1967, nr 3/48, s. 14–19.

²⁷ „Akademicki Przegląd Sportowy” 1969, nr 3, s. 33–37; „Akademicki Przegląd Sportowy” 1970, nr 2, s. 67–85.

²⁸ H. Hanusz, *Akademicki Związek Sportowy...*, s. 253.

Rywalizacja w MPSzW nie zahamowała natomiast ruchu spartakiadowego w obszarze akademickim, który w latach 1961–1965 odbywał się pod hasłem Spartakiad 1000-lecia Państwa Polskiego, a następnie był kontynuowany jako współzawodnictwo środowisk uniwersyteckich. Spartakiady były podstawowymi imprezami sportowymi w działalności uczelnianej, a jednocześnie stanowiły przegląd dorobku sportowego i organizacyjnego uczelni. Program tych spartakiad obejmował gry zespołowe kobiet. Koszykówka i piłka siatkowa (w których kobiety stanowiły około 35%) były, po lekkoatletyce, najpopularniejszymi dyscyplinami rywalizacji spartakiadowej. Liczba uczestników gier sportowych w ruchu spartakiadowym w latach 1965–1969 (łącznie kobiet i mężczyzn) szacowana była corocznie (w tysiącach) na: 87–93 (koszykówka), 83–139 (piłka siatkowa), 30–40 (piłka ręczna) oraz 20–31 (piłka nożna). Dla porównania w zawodach lekkoatletycznych brało udział corocznie około 140 tys. uczestników²⁹.

Należy stwierdzić, iż pomimo wielu korzystnych działań, mających wpływ na upowszechnienie i rozwój gier sportowych w latach 60. XX w., wciąż mało popularna była w środowisku studenckim piłka ręczna w wykonaniu kobiet. Poza nielicznymi wyjątkami, program spartakiad, AMP czy MPSzW, obejmował wyłącznie dyscyplinę piłki ręcznej mężczyzn. Tym bardziej wypada docenić działalność sekcji piłki ręcznej kobiet AZS Katowice, AZS Warszawa oraz AZS Wrocław, które w latach 60. XX w. występowały na najwyższym szczeblu rozgrywek państwowych. W tym samym okresie w I lidze koszykówki kobiet występowało sześć zespołów akademickich: AZS Kraków, AZS Lublin, AZS Poznań, AZS Toruń, AZS Wrocław i AZS Warszawa, a na najwyższym szczeblu rozgrywek piłki siatkowej trzy zespoły: AZS Gdańsk, AZS Kraków i AZS Warszawa. Wśród wymienionych drużyn największy sukces sportowy osiągnęły piłkarki ręczne AZS Wrocław, które zdobyły dwukrotnie mistrzostwo Polski (1968–1969). Wcześniej złote medale tej rangi zdobywały jedynie: AWF Warszawa (w koszykówce i w piłce siatkowej) oraz AZS Katowice (w piłce ręcznej)³⁰.

Podsumowując gry sportowe kobiet w wymiarze akademickim w latach 60. XX w., należy odnotować słabsze – w porównaniu z poprzednią dekadą – wyniki Polski na arenie międzynarodowej. Polska nie zaliczyła udanych występów podczas II Letniej Uniwersjady³¹ (LU) rozgrywanej w 1961 r. w Sofii. Koszykarki zajęły siódmą pozycję (na osiem zespołów), natomiast siatkarki – liczące na pozycje medalowe, uplasowały się na czwartej pozycji (na sześć zespołów). Jeszcze słabiej wypadły polskie siatkarki podczas IV LU w Budapeszcie w 1965 r., gdzie zajęły siódmą pozycję (na dziewięć zespołów)³². Należy równocześnie wspo-

²⁹ Tamże, s. 222.

³⁰ M. Skalik, *Zespołowe gry sportowe kobiet w latach 1945–1989*, (praca doktorska), ZWKF Gorzów Wlkp. 2018, s. 343–368.

³¹ Począwszy od 1959 r. Akademickie Mistrzostwa Świata zastąpiono Uniwersjadami (letnimi i zimowymi).

³² *Sprawozdanie z działalności AZS w latach 1960–1961*, Warszawa 1962, s. 44.

nnieć o sukcesach drużyny AZS-AWF Warszawa. Siatkarki tego zespołu dwukrotnie uzyskały tytuł klubowych wicemistrzyń Europy (1961, 1963), rywalizując w finałach Pucharu Europy Mistrzyń Krajowych, natomiast koszykarki trzykrotnie występowały w ćwierćfinałach tych rozgrywek (1961, 1962, 1963)³³.

W pierwszej połowie lat 70. XX w. doszło do istotnych zmian statutowych AZS, które miały wpływ zarówno na sferę organizacyjną, jak również na system rozgrywek sportowych w wymiarze akademickim. Zgodnie z wytycznymi VIII Krajowego Zjazdu AZS, podjęto projekt połączenia działań ze Szkolnym Związkiem Sportowym (SZS) i utworzenia jednego związku, kierującego ruchem sportowym ogółu młodzieży uczącej się. W dniu 8 czerwca 1971 r. w Warszawie odbyła się I Krajowa Konferencja SZS i AZS, na której przyjęto uchwałę o programowym i organizacyjnym połączeniu obu związków w celu upowszechniania sportu w szkołach podstawowych oraz wszystkich typach szkół ponadpodstawowych i wyższych. Powstało Zrzeszenie Szkolnego i Akademickiego Związku Sportowego oraz powołano Główną Radę Koordynacyjną (GRK) SZS-AZS pod przewodnictwem Ministra Oświaty³⁴.

Wobec powyższych zmian, VII MPSzW, rozgrywane w latach 1972–1974, odbyły się w odmiennych warunkach strukturalnych. Nastąpił wzrost liczby uczestników mistrzostw, która była szacowana na 13 tys.³⁵ Współzawodnictwo w ramach VIII edycji MPSzW toczyło się w latach akademickich 1974/1975 oraz 1975/1976. Mistrzowie poszczególnych typów szkół wyższych rywalizowali w Akademickich Letnich Igrzyskach Sportowych, które rozegrane zostały w 1976 r. w Poznaniu, w ramach VIII Ogólnopolskich Igrzysk Młodzieży Szkolnej i Studenckiej. Były to ostatnie zawody rozgrywane w formule łączonej dla młodzieży szkolnej i studentów. W 1976 r. zakończona została ogólnopolska współpraca pomiędzy AZS i SZS³⁶.

W dwóch kolejnych edycjach MPSzW (IX w latach 1976–1978 oraz X w latach 1978–1980) rywalizacja odbywała się dla siedmiu typów uczelni (bez wyższych szkół artystycznych i WSWF). W 1980 r. rozegrano kolejne mistrzostwa dla najlepszych uczelni poszczególnych typów. Program tych zawodów obejmował gry sportowe kobiet (bez piłki ręcznej). Najlepszymi uczelniami w Polsce zostały: WSP Zielona Góra (koszykówka) oraz Politechnika Warszawska (piłka siatkowa)³⁷.

³³ „Przegląd Sportowy” 1961, nr 82, s. 4; „Przegląd Sportowy” 1963, nr 54, s. 2.

³⁴ *Materiały z I Krajowej Konferencji Szkolnego i Akademickiego Związku Sportowego*, Warszawa 1973.

³⁵ *Materiały z III Krajowej Konferencji Szkolnego i Akademickiego Związku Sportowego*, Warszawa 1974, s. 6.

³⁶ SZS-AZS Koszalin występował w II lidze w sezonie 1976/1977, a następnie w latach 1981–1988, po czym uzyskał awans do I ligi, w której występował jeden sezon (1988/1989). Najbardziej znanymi wychowankami klubu były późniejsze reprezentantki Polski – Bożena Wołujewicz-Sędzicka, Małgorzata Wołujewicz-Czerlonko oraz Małgorzata Janowicz-Kujawa.

³⁷ H. Hanusz, *Akademicki Związek Sportowy...*, s. 243.

Analizując akademicki ruch sportowy w latach 70. XX w., należy podkreślić przyrost liczby członków AZS, która w 1980 r. wynosiła 65 214. Około 36% ogółu stanowiły kobiety (23 543, z czego 4730 w sekcjach wyczynowych), co oznaczało zwiększenie ich procentowego udziału w stosunku do poprzednich dekad. Objęcie przez AZS coraz większej liczby studentów było związane z dalszym rozwojem MPSzW. Liczba zespołów, które wzięły udział w mistrzostwach w latach 1978–1980, wynosiła 924 (przedstawiciele 70 uczelni)³⁸. Odnotować należy także wzrost zainteresowania piłką ręczną kobiet. Dyscyplinę tę w latach 70. XX w. regularnie obejmowały programy MPSzW w zakresie rywalizacji uniwersytetów oraz wyższych szkół pedagogicznych. W X edycji mistrzostw (1978–1980) w zawodach piłki ręcznej kobiet wzięło udział 16 uczelni³⁹. Wzrost popularności tej dyscypliny wśród kobiet, inspirowany również dobrymi wynikami reprezentacji narodowej⁴⁰, miał przełożenie na rozwój sekcji wyczynowych AZS. W latach 70. XX w. w ligach państwowych występowały zespoły: AZS Gdańsk, AZS Katowice, AZS Kraków, AZS Koszalin, AZS Warszawa oraz AZS Wrocław, który był najlepszą drużyną dekady w rozgrywkach krajowych. Piłkarki ręczne z Wrocławia wywalczyły w latach 1972–1979 osiem medali mistrzostw Polski, w tym dwukrotnie zdobywały tytuł mistrza Polski (1976, 1979)⁴¹.

Do grona złotych medalistów mistrzostw Polski dołączyły także koszykarki AZS Poznań, które wywalczyły tytuł w 1978 r., a następnie reprezentowały Polskę w rozgrywkach Pucharu Europy Mistrzyń Krajowych w sezonie 1978/1979. Polki zakończyły te rozgrywki na fazie ćwierćfinałowej, do której awansowały eliminując zespół mistrza Austrii⁴². W latach 70. XX w., poza zespołem z Poznania, w rozgrywkach I ligi koszykówki brały udział: AZS Lublin, AZS Warszawa oraz AZS Pruszków. Ponadto w rozgrywkach II ligi wystąpiły zespoły: AZS Gdańsk, AZS Kraków, AZS Rzeszów, AZS Toruń, AZS Zielona Góra oraz AZS Wrocław. Liczba dziesięciu drużyn w rozgrywkach lig państwowych stawiała dyscyplinę koszykówki kobiet w roli najpopularniejszej gry sportowej w obszarze akademickiego sportu wyczynowego w dekadzie lat 70. XX w. Słabiej na tym polu prezentowała się dyscyplina piłki siatkowej kobiet, która – pomimo największego upowszechnienia w wymiarze masowym – była reprezentowana w rozgrywkach I ligi wyłącznie przez AZS Gdańsk i AZS Warszawa. W rozgrywkach II ligi występowały ponadto akademickie zespoły piłki siatkowej z Białegostoku, Białej Podlaskiej, Gorzowa Wlkp., Katowic, Poznania oraz Wrocławia⁴³.

³⁸ *Sprawozdanie z działalności AZS w latach 1981–1982*, Warszawa 1983, s. 19–20.

³⁹ W turniejach piłki ręcznej kobiet miały swoich przedstawicieli uczelnie z miast: Białystok, Bydgoszcz, Częstochowa, Gdańsk, Kraków, Lublin, Łódź, Opole, Poznań, Rzeszów, Słupsk, Szczecin, Warszawa, Wrocław.

⁴⁰ M.in. udany występ podczas Mistrzostw Świata w Jugosławii w 1973 r., w których reprezentacja Polski wywalczyła V miejsce.

⁴¹ M. Skalik, *Zespołowe gry sportowe...*, s. 343–368.

⁴² A.H. Święcicki, *90 lat wielkopolskiej koszykówki...*, s. 123.

⁴³ M. Skalik, *Zespołowe gry sportowe...*, s. 343–368.

W 1981 r. nastąpiły zmiany statutowe AZS. W konsekwencji X Krajowego Zjazdu AZS wprowadzono m.in. zapis o dwuletniej kadencji władz naczelnych, a także włączono do celów funkcjonowania AZS „działalność gospodarczą” – niezbędną do uzupełnienia środków na rozwój sportu. Ponadto wdrożono system stypendiów sportowych dla najlepszych zawodników⁴⁴. Realizacja założeń X Zjazdu w pierwszej połowie lat 80. XX w. przebiegała w okresie głębokiego kryzysu społeczno-gospodarczego w Polsce, którego konsekwencją było również zmniejszenie aktywności AZS. W wyniku wprowadzenia stanu wojennego w Polsce zawieszono formalnie działalność AZS (w okresie 13 grudnia 1981 r. – 12 lutego 1982 r.)⁴⁵. Pomimo niekorzystnych uwarunkowań i wyraźnego obniżenia środków na współzawodnictwo międzyuczelniane, przeprowadzono XI edycję MPSzW, w której w latach 1980–1982 wzięło udział około 10 tys. studentów, reprezentujących 73 uczelnie. W grach sportowych kobiet liczba występujących drużyn wynosiła 126, w tym: koszykówka (55), piłka siatkowa (55) oraz piłka ręczna (16)⁴⁶. W XII edycji MPSzW (1982–1984) turnieje gier zespołowych rozegrano w ograniczonej formule (m.in. skróceniu uległ czas gry, a także zmniejszono do dziesięciu liczbę drużyn w poszczególnych typach uczelni). Kolejne dwie edycje MPSzW: XIII (1984–1986) i XIV (1986–1988) odbyły się w obliczu dalszych kłopotów finansowych i organizacyjnych AZS. XIV edycja MPSzW dokończona została dzięki dodatkowemu wsparciu finansowemu Ministerstwa Edukacji Narodowej. Organizacja ostatnich (przed 1989 r.) mistrzostw uczelni spotkała się z krytyką, dotyczącą m.in. uproszczeń w systemie weryfikacji uczestników⁴⁷.

Pomimo trudności w realizacji MPSzW w latach 80. XX w., należy uznać wprowadzony w 1961 r. ogólnopolski system rozgrywek dla poszczególnych typów uczelni za korzystny w perspektywie rozwoju sportu akademickiego. W latach 1963–1988 liczba żeńskich zespołów koszykówki, piłki ręcznej i piłki siatkowej, biorących udział w mistrzostwach, mieściła się w przedziale 86–126. Oznaczało to zaangażowanie do współzawodnictwa średnio około 1000 studentek (w każdej edycji), stanowiących w wielu przypadkach zaplecze sportu wyczynowego AZS⁴⁸.

W zakresie akademickiego sportu wyczynowego, rozgrywano w latach 80. XX w. mistrzostwa AZS, które były kontynuacją AMP, a następnie zawodów o Puchar GRK SZS-AZS. Program tych imprez obejmował dyscypliny koszykówki, piłki ręcznej i piłki siatkowej kobiet⁴⁹. Zawody tej rangi stanowiły miejsce wymiany doświadczeń szkoleniowych zawodników i trenerów. Były też płasz-

⁴⁴ *Sprawozdanie z działalności AZS w latach 1981–1983*, Warszawa 1983, s. 4.

⁴⁵ Tamże, s. 5.

⁴⁶ Tamże, s. 59–62.

⁴⁷ *Farsa akademicka*, „Przegląd Sportowy” 1987, nr 94, s. 6.

⁴⁸ *Sprawozdanie z działalności AZS w latach 1983–1985*, Warszawa 1985, s. 44–49.

⁴⁹ Tamże, s. 84

czynną formowania reprezentacji Polski na uniwersjady, podczas których gry sportowe kobiet nie były reprezentowane przez Polskę regularnie. Począwszy od 1970 r. Polki wystąpiły pięciokrotnie w LU (1970 – Turyn, 1973 – Moskwa, 1977 – Sofia, 1981 – Bukareszt, 1987 – Zagrzeb) nie odnosząc znaczących sukcesów w koszykówce i w piłce siatkowej (miejsca od 6–16)⁵⁰.

Analizując stan liczebny akademickiego sportu wyczynowego w odniesieniu do zespołowych gier sportowych kobiet, należy stwierdzić, iż niekorzystne warunki w latach 80. XX w. w Polsce nie wpłynęły hamująco na rozwój omawianych dyscyplin. W 1985 r. liczba sekcji wyczynowych wynosiła: w koszykówce – 14 (753 zrzeszone zawodniczki – w tym 518 junierek), w piłce ręcznej – 8 (522 – 389) oraz w piłce siatkowej – 18 (475 – 182). Taki stan wskazywał wyraźnie na wzrost popularności piłki ręcznej kobiet. Ośrodkiem, który czynnie przyczynił się do rozwoju gier sportowych kobiet, zwłaszcza wśród młodzieży, był AZS Koszalin. Współpraca z SZS, która była kontynuowana w latach 80. XX w., przełożyła się na imponującą liczbę 249 junierek (131 w piłce ręcznej i 118 w koszykówce) zrzeszonych w 1985 r. w tym klubie. Innymi dynamicznie działającymi ośrodkami w zakresie sportu młodzieżowego były: AZS Gliwice (42 koszykarki, 30 siatkarek), AZS Katowice (57 piłkarek ręcznych, 52 siatkarki i 45 koszykarek), AZS Lublin (51 koszykarek), AZS Poznań (84 koszykarki i 36 siatkarek), AZS Warszawa (84 piłkarki ręczne), AZS Wrocław (73 piłkarki ręczne) oraz AZS Zielona Góra (60 koszykarek)⁵¹.

W latach 80. XX w. zespołowe gry sportowe kobiet w Polsce obejmowały zasięgiem pięć dyscyplin. Poza koszykówką, piłką ręczną i piłką siatkową, żeńskie zespoły rywalizowały w hokeju na trawie oraz w piłce nożnej. Nowe gry nie rozwijały się w środowisku studenckim w wymiarze powszechnym, natomiast należy zwrócić uwagę na działalność akademickich sekcji wyczynowych z Katowic i z Wrocławia. W 1982 r. w rozgrywkach ligi hokeja na trawie zadebiutowała drużyna AZS UŚ Katowice. Do 1989 r. zespół prowadzony przez Ryszarda Twardowskiego wywalczył piętnaście medali mistrzostw Polski w kategorii senierek, w tym siedem tytułów mistrzowskich (na obiektach odkrytych 1985–1987 oraz na hali 1984–1987), a także odnosił sukcesy w rozgrywkach młodzieżowych. W 1984 r. utworzono pierwszą w Polsce akademicką drużynę piłki nożnej – Akademicki Klub Piłkarski (AKP) AZS Wrocław, umiejscowioną przy AWF. W 1985 r. zespół wystąpił w II lidze i już w pierwszym sezonie wywalczył awans do I ligi. Do 1989 r. drużyna AKP-AZS (od 1987 r. AZS-AWF) Wrocław była jedynym akademickim zespołem, rywalizującym w systemie lig państwowych piłki nożnej kobiet w Polsce⁵².

W latach 80. XX w. powiększyła się – w stosunku do poprzednich dekad – liczba sekcji gier sportowych kobiet AZS, biorących udział w rozgrywkach lig

⁵⁰ H. Hanusz, B. Korpak, *Polacy na Letnich Uniwersjadach...*, s. 30–75.

⁵¹ *Sprawozdanie z działalności AZS w latach 1983–1985*, Warszawa 1985, s. 44–49.

⁵² M. Skalik, *Zespołowe gry sportowe...*, s. 162–165, 199–205.

państwowych. Najkorzystniej, pod względem liczby drużyn akademickich występujących na najwyższym szczeblu rozgrywek, prezentowała się dyscyplina piłki ręcznej, która miała czterech przedstawicieli: AZS Gdańsk, AZS Katowice, AZS Warszawa oraz AZS Wrocław. Piłkarki ręczne z Wrocławia uznawane były za jedną z najlepszych drużyn w Polsce, o czym świadczy liczba sześciu medali mistrzostw Polski (w tym dwóch złotych – 1984, 1989), zdobytych w dekadzie lat 80. XX w. Ponadto w rozgrywkach II ligi piłki ręcznej kobiet występowały trzy zespoły⁵³. Najliczniej w rozgrywkach lig państwowych kobiet w latach 1980–1989 była reprezentowana dyscyplina koszykówki. W I lidze występowały zespoły AZS Katowice, AZS Poznań i AZS Koszalin. Ponadto w II lidze rywalizowało jedenaście zespołów⁵⁴. W dyscyplinie piłki siatkowej kobiet w latach 80. XX w. na najwyższym szczeblu rozgrywek rywalizował jedynie zespół AZS Warszawa. W rozgrywkach II ligi uczestniczyło ponadto sześć zespołów akademickich⁵⁵.

AZS był najważniejszym stowarzyszeniem propagującym i upowszechniającym gry sportowe kobiet w środowisku studenckim w latach 1945–1989. Należy docenić niepodważalne sukcesy organizacji w zakresie popularyzacji koszykówki, piłki ręcznej i piłki siatkowej w wymiarze masowym, a także spory wkład w rozwój gier w obszarze sportu wyczynowego. Ewolucja omawianych dyscyplin przebiegała w środowisku akademickim niezależnie od niekorzystnych warunków społeczno-politycznych, mających nasilenie w Polsce w pierwszej połowie lat 50. XX w. oraz w latach 80. XX w. Tym bardziej, podsumowując działalność AZS, warto docenić rolę działaczy, trenerów oraz zawodniczek, wywodzących się ze środowiska uniwersyteckiego, którzy przyczynili się do rozwoju zespołowych gier sportowych kobiet w Polsce.

Nie sposób wymienić wszystkich znaczących postaci, zaangażowanych w budowę akademickiego ruchu sportowego w zakresie omawianych dyscyplin. Celowe wydaje się jednak przedstawienie nazwisk trenerów zespołów akademickich, które zdobywały tytuły mistrza Polski w grach sportowych kobiet w latach 1946–1989. Liderem pod tym względem był Jerzy Szewczyk, który w latach 1955–1966 wywalczył z siatkarkami AZS Warszawa 10 tytułów mistrza Polski. Ponadto złote medale mistrzostw Polski wywalczyli trenerzy: Zygmunt Olesiewicz (8), Bogdan Cybulski (3), Ryszard Twardowski (3), Józef Zajac (3), Romuald Wirszyłło (2), Sylwester Hauffe (1), Walenty Kłyszajko (1), Kazimierz Staniszewski (1), Władysław Twardo (1) oraz Bronisław Wiśniewski (1)⁵⁶.

⁵³ AZS Kraków, AZS Poznań, AZS Koszalin.

⁵⁴ AZS Gdańsk, AZS Gliwice, AZS Kraków, AZS Lublin, AZS Rzeszów, AZS Szczecin, AZS Toruń, AZS Warszawa, AZS-MDK Warszawa, AZS Wrocław, AZS Zielona Góra.

⁵⁵ AZS Biała Podlaska, AZS Białystok, AZS Katowice, AZS Kraków, AZS Poznań, AZS Słupsk.

⁵⁶ Jerzy Szewczyk (piłka siatkowa, AZS Warszawa, 1955–1958, 1960, 1962–1966), Zygmunt Olesiewicz (koszykówka, AZS Warszawa – 1953–1956, 1958, 1960–1962), Bogdan Cybulski (piłka ręczna, AZS Wrocław, 1979, 1984, 1989), Józef Zajac (piłka ręczna, AZS Wrocław, 1968,

W latach 1946–1989 akademickie zespoły zdobyły łącznie 76 medali mistrzostw Polski w grach sportowych kobiet (34 złotych, 21 srebrnych, 21 brązowych). Medale zdobywały zespoły z czterech środowisk akademickich: z Warszawy (44), z Wrocławia (18), z Katowic (11) oraz z Poznania (3). Największy udział w tym dorobku miała dyscyplina piłki ręcznej (25), a następnie koszykówki (22), piłki siatkowej (21) oraz hokeja na trawie (8). Mistrzyniami Polski najczęściej były siatkarki (13), a następnie koszykarki (11), piłkarki ręczne (7) oraz hokeistki (3).

Bibliografia

Źródła

I. Prasa

„Akademicki Przegląd Sportowy” 1961–1970.

„Przegląd Sportowy” 1946–1987.

II. Źródła drukowane

Sprawozdanie z działalności AZS w latach 1957–1959, Warszawa 1960.

Sprawozdanie z działalności AZS w latach 1960–1961, Warszawa 1962.

Sprawozdanie z działalności AZS w latach 1962–1963, Warszawa 1964.

Sprawozdanie z działalności AZS w latach 1964–1965, Warszawa 1966.

Sprawozdanie z działalności AZS w latach 1981–1982, Warszawa 1983.

Sprawozdanie z działalności AZS w latach 1983–1985, Warszawa 1985.

Materiały z I Krajowej Konferencji Szkolnego i Akademickiego Związku Sportowego, Warszawa 1973.

Materiały z III Krajowej Konferencji Szkolnego i Akademickiego Związku Sportowego, Warszawa 1974.

Literatura

Hanusz H., *Akademicki Związek Sportowy w Polsce Ludowej*, Poznań 2014.

Hanusz H., Korpak B., *Polacy na Letnich Uniwersjadach 1959–2009*, Warszawa 2010.

Jubileusz 75 lat łódzkiej koszykówki 1925–2000, Łódź 2000.

Michalski C., *Akademicki Związek Sportowy w Krakowie – cz. II*, Kraków 2012.

Ordyłowski M., Schwarzer Z., Szymański L., *50 lat wrocławskiego sportu*, Wrocław 2007.

1969, 1976), Ryszard Twardowski (hokej na trawie, AZS Katowice, 1984–1986), Romuald Wirszyłło (piłka siatkowa, AZS Warszawa, 1947, 1948), Sylwester Hauffe (piłka ręczna, AZS Katowice, 1959), Walenty Kłyszejko (koszykówka, AZS Warszawa, 1950), Kazimierz Staniszewski (piłka siatkowa, AZS Warszawa, 1952), Władysław Twardo (koszykówka, AZS Warszawa, 1947), Bronisław Wiśniewski (koszykówka, AZS Poznań, 1978).

-
- Pięta W., *Akademicki Związek Sportowy w Częstochowie w latach 1945–2000*, Częstochowa 2007.
- Pięta W., *AZS Częstochowa w obiektywie w latach 1945–2015*, Częstochowa 2016.
- Rotkiewicz M., *AZS-AWF Warszawa 1949–2009*, Warszawa 2014.
- Skalik M., *Zespołowe gry sportowe kobiet w latach 1945–1989*, (praca doktorska), ZWKF Gorzów Wlkp. 2018. Praca niepublikowana.
- Szkiela W., Tuszyński B., Weiss Z. (red.), *Pół wieku AZS 1908–1958*, Warszawa 1962.
- Święcicki A.H., *90 lat wielkopolskiej koszykówki. Zapiski i wspomnienia*, Poznań 2011.
- Warsicki S., *Działalność AZS w Poznaniu 1919–1969*, Poznań 1969.
- Wryk R., *90 lat Akademickiego Związku Sportowego w Poznaniu*, Poznań 2009.
- Wryk R., *Narodziny i rozwój Akademickiego Związku Sportowego do roku 1949*, Poznań 2014.
- Wryk R., *Sport akademicki w relacjach i wspomnieniach, wybór i opracowanie Ryszard Wryk*, Poznań 2009.

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autor deklaruje brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Zespołowe gry sportowe kobiet w działalności Akademickiego Związku Sportowego w Polsce w latach 1945–1989*.

Finansowanie

Autor nie otrzymał żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Zespołowe gry sportowe kobiet w działalności Akademickiego Związku Sportowego w Polsce w latach 1945–1989*.

Declaration of Conflicting Interests

The author declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Zespołowe gry sportowe kobiet w działalności Akademickiego Związku Sportowego w Polsce w latach 1945–1989*.

Funding

The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Zespołowe gry sportowe kobiet w działalności Akademickiego Związku Sportowego w Polsce w latach 1945–1989*.
